

Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránkhozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sirjukban is megátkozott gazok.

(Üdvözllet a győzőnek, 1918. nov.)

Róbert Zsófia

Radnóti Miklós vallomása olvasmányairól

Ady Endre vallomása olvasmányairól évtizedekig rejtőzött feltáratlanul a Kőhalmi Béla által szerkesztett Könyvek könyvében (Bp., é. n. [1918]), amíg 1958-ban Varga József közzétette Adynak ezt az „elfelejtett” írását.¹ Másik nagy költőnk, Radnóti Miklós a Könyvek könyve (Bp., 1937) második kiadásában nyilatkozott kedves olvasmányairól. Ez a vallomás Adyéhoz hasonlóan nem szerepel a költő műveinek egyetlen kiadásában sem, noha értékes adatokat tartalmaz Radnóti világképének kialakulásáról, érdeklődéséről és olvasmányairól.

Kőhalmi Béla 1937-ben az alábbi körlevelet intézte 2000 magyar íróhoz, tudóshoz és művészhez:

„1. Világképe, eszményei kialakulására, fejlődésére, mely művek voltak jelentős befolyással? (Nem katalógusszerű felsorolást kérek.)

2. Mely művek voltak azok, amelyek hatása messze túlnőtt az ún. »elolvasandó könyvek« hatásán, melyek azok, amelyeket függetlenül attól, hogy mennyit köszönhet nekik, szeret (újra meg újra visszatérő olvasmányok!), melyek azok, amelyeket *trouvaillé*-ként üdvözölt, volt-e köztük olyan, amelynek kívánatos, szükséges megrendülést köszönhetett? (Döntő olvasmány!)”

Nem érdektelen meg említeni, hogy a kiadványban Kőhalmi Béla előszava figyelmeztet a fasizmus veszélyére, és vele szemben az igazi kultúra értékeit vonultatja fel, mint a védekezés egyik formáját. Rámutat a hitlerizmus könyvgyűjtésére célozva, hogy „az új barbarizmus pedig a nyomtatott szó erejének, a műveltség vonzerejének hanyatlásával kezdődik”. Ez az új barbarizmus lesz majd, amely vallomása után néhány évvel Radnóti Miklós életét ki fogja oltani. A Könyvek könyve a maga sajátos módján szellemi fegyver volt az akkor előretörő fasizmussal szemben.

A könyv végén található statisztika kimutatja, hogy ebben a kötetben Ady Endrét nyilvánítják legtöbbször visszatérő döntő hatású költőnek (68), a sorrend a továbbiakban a következő: Tolsztoj (főleg a Háború és béke; 58), Dosztojevszkij (főleg a Karamazov és a Félkegyelmű; 57), Arany János (54), Goethe (47), Shakespeare (43) stb. (Zárójelben a megemlékezés száma.)

Kőhalmi Béla szerkesztő körlevelére Radnóti Miklós az alábbi választ küldte:

„Mikor az anket kérdéseit megkaptam, egyszerű és tiszta válasz fogalmazódott meg bennem. Könyvekre emlékeztem s állandóan forgatott könyveimről készítettem számadást. Nem írtam meg, amit elgondoltam s ime, négy hét telt el azóta és állandóan foglalkoztatott a kérdés. Egyre több és több könyv jutott eszembe, egyre nehezebbé vált a megfogalmazása annak, amit gondoltam. A lélekre az olvasás kezdeti állapotában nem művek hatnak, hanem *olvasmányok* tömege, melyek legtöbbször nem is érdemli meg azt, hogy műnek nevezzük, később, a tudatosodással együtt a *művek*, még később a *remekművek* hatása lép előtérbe, — s már javítom is: esetleg csak művek részletei, egy mondat lejtése, egy jelző, egy inverzió, a mű mögötti attitűd, vagy csupán a mű létezésének *tudata*.

Világképem kialakulására nagy hatással volt *Marx* műve, holott csak *Kautsky* magyarázatából ismerem, s a körülötte dúló irodalmat is hiányosan és tervszerűtlenül. De hatott sok más is, szinte elmondhatatlan, a gyermekkortól kezdve. Túl a forma problematikáján, mely természetesen sokat foglalkoztatott, szerep jutott a világkép kialakulásában. *Proust: A la recherche du temps perdu*-jének, pedig kötetei sorát máig sem olvastam végig s bizonyosan tudom, hogy megemlékezhetem egy „*Sírnak a hősök*” című vidám háborús anekdotakönyvről, melynek szerzőjére nem is emlékszem s melyet kisfiú koromban sokszor elolvastam. A „könyvnyes humoral” elbeszélte sebesülések és halálok olvasása a szándékolt hatás ellenkezőjét váltotta ki belőlem s legalább annyira hozzájárult világgal ismerkedő ijedtségemhez, mint a boltok előtti sortállás, vagy udvari szobáknak sűrű rémületes csöndje, mikor apám katonai behívóját olvasta az ablak előtt és némán állt ott, míg teljesen be nem sötétedett. Tízéves korom felejtéhetetlen emléke a *Bacchylides* Békedala, mely akkoriban jelenhetett meg s melyet, mint jóval később megtudtam, *Babits* szövegében mondott el egyszer nálunk egy akkor főiskolás rokonom. Azóta kísér: Minden jó magvat a béke hint a földre...

¹ VARGA JÓZSEF: Ady Endre elfelejtett vallomása kedves olvasmányairól és ismeretlen levele Kőhalmi Bélához. ItK, 1958. 510–512.

S jellememet éppúgy alakította *Winetou*, mint kamaszkorom kedvencének, Jack *London*-nak aranyásói és tengerészei, vagy Knut *Hamsun* sajátos szexuális hőse, Glahn hadnagy, aki a báró fülébe köp. S *Szabó Dezső Elsodort Falu*-jának Farkas Miklósa éppúgy, mint *Raszkolnyikov*. A világrenddel való viszonyomat, emberi magatartásomat egyaránt színezi Aquinói *Tamás*, *Nietzsche Zarathustrá*-ja s a *Barbusse* Jézusa, a gyermekkorban olvasott *Tamás bátya kunyhója* és az öt éve Párisban látott gyarmatügyi kiállítás szociális élménye. Könyvek és tapasztalatok együtt alakítják a lelket. Ami sajátos irodalmi fejlődésemet illeti, azt hiszem, a kép — ha lehetséges, — még összetettebb, a szellem tájai még változatosabbak, éghajlatuk még szeszélyesebb. A nemzedékek annyiban különböznek egymástól, amennyiben a hagyományból mást és mást választanak ki és vállalnak s hogy a fiatalabb nemzedék hagyományához hozzátartozik már a megelőző nemzedék is. Nekem, aki tizenhét éves korom óta választom, vagy válogatom tudatosan olvasmányaimat, (a testében hét éve nem élő *Ady* ez idő tájt már mítosz volt), hagyomány a Nyugat első nemzedéke, sőt a másodikból is a korán indulók, nem is beszélve az *izmusok* éveiről, melyeknek dokumentumai közt költőiségem kezdeti állapotában izgalmas és kalandos utazásokat bonyolítottam le. Az egyetemen doktori értekezésemet *Kajfika Margit*-ről írtam s ugyanakkor egy kártársnőm *Tóth Árpádról* értekezett. Munkám legfontosabb forrásai a „Nyugat” régi évfolyamai voltak és én munkatársa voltam a „Nyugat”-nak. Négy nemzedék egymásmellettségéről ír levelében az ankét szerkesztője s meg kell jegyezni, hogy ez az egymásmellettség, — melynek okai közismertek, — valóban *egymásmellettség*. Az első nemzedék hagyomány volta nem zárja ki azt, hogy egyes tagjainak problematikáját és kísérleteit ne érezzem esetleg jobban hozzám tartozónak, mint szorosan vett kortársam törekvéseit. A hagyományról, — s itt természetesen a magyar irodalmat, az igazi hagyományt értem, — nehéz vallanom. Vallalom teljes egészében, mert ismerem. Ez az „ismerem” nem jelenti azt, hogy *Kemény Zsigmond minden* regényét olvastam, hanem azt, hogy ismerem *Kemény Zsigmond*ot, s hogy *egészében* ismerem a hagyományt, azt jelenti, hogy *Kuthy Lajost* is ismerem s hogy igaztalannak érezném *Balassa Bálint* mellett elhallgatni *Rimay Jánost*, mert élményem volt, illetve színezője a Balassa-élménynek. Egyetemi éveim alatt tudatosan olvastam a magyar irodalmat s az *egész*, gyökereivel, egymásbakapaszkodó indáival, hatalmas törzseivel és széljárta tetőivel életem nagy élménye volt. S ha a sokszor járt utakra gondolok, a gyerekkor *Petőfi*-je után *Berzsenyi*-ről kell írnom, a későbbi kedvencről, *Csokonai*-ról, a még későbbi *Vörösmarty*-ról s *Arany*-ról, újra *Arany*-ról, *Madách*-ról, *Kazinczy*-nak, a széphalmi mesternek attitűdjéről és a *Nyugat* első nemzedékének *költőiről*. *Sik Sándor*-ról, a költőprofesszorról, akinek öt éven át benső tanítványi köréhez tartoztam negyedmagammal s akinek húszéves világnézeti és esztétikai orthodoxiám alól való felszabadulásomat köszönhettem; s még sok egyebet.

Német és francia költők nyelvén értek, de hallgathatok-e az angolokról, akiket közvetve bár, de azt hiszem, nem kevésbé tanulság nélkül ismerek. S hallgathatok-e a nyelvtanulás legkezdetekor az idegen versekben félreértett és a szövegbe beleolvasott képek, meglepő jelzők termékeny hatásáról?

Irodalomszemléletem kialakulásáról tarka emlékeim vannak. *Babits* esszéi, *Lukács György* „kísérletei” és *Riedl Aranya* épp oly fontos itt, mint az irodalomtudomány újabb szintézisei, a külföldi szakkönyvek, melyekből sokszor csak az engem érdeklő fejezetet olvastam el, de gondolatokat ébresztettek, melyek tovább éltek és értek bennem. S az íráság szempontjából fontosnak érzem azt, hogy nyelvészetet tanultam, de ezzel kapcsolatban egyes könyvekről nem lenne értelme a beszámolóknak. A nyelvészeti folyóiratok és szótárak kedves olvasmányaim.

Tulajdonképpen húszéves korom óta nem vagyok olvasó a szó megszokott értelmében. Olvasok, de a nyelv foglalkoztat, az anyag, amellyel dolgozom. Az anyaggal való harc sikere érdek, a nyelv és annak az időben változó állapota. Állandó, jobbanmondva visszatérő olvasmányaim az utóbbi időben is *Károli Gáspár* O- és Újtestamentuma, *Csokonai*, *Arany János*, *Kazinczy*, különösen a Pályám emlékezete s megjelenése óta sokat forgatom *Babits Amor Sanctusát*.” (Az új Könyvek könyve. 265–268.)

Radnóti Miklós vallomásának helye kell legyen a költő műveinek kritikai kiadásában.

Batári Gyula